

Opponensi vélemény

Nagy Ferenc: Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban (Akadémiai Kiadó, 2013) című, MTA doktori eljárásra benyújtott könyvről

Általános észrevételek

A bűnügyi tudományok művelői körében ritka eseménynek számít, ha valaki közülük egy korábban már publikált könyvvel pályázik az akadémiai doktori cím elnyerésére. A szerzői óvatosság érthető, hiszen ezen a tudományterületen – amelynek kutatási térsége szoros összefüggésben van társadalmunk gyors változásával – a sorok leírásakor tett megállapítások gyakran a gyors avulás kockázatával járnak együtt. Különösen igaz ez a megállapítás azokra az esetekre, amikor a szerzők a mindennapi élet gyakorlatát elemzik, kritizálják és/vagy – a széles értelemben vett jogalkalmazóknak – ajánlásokat fogalmaznak meg. Nagy Ferenc nyilvánvalóan mindezen ismeretek birtokában is úgy vélte: *pályázati munkája – amelyik a bíráló véleménye szerint hiteles adatokat tartalmaz* – a publikálást követő majd' fél évtizeddel később is teljesíti a doktori megmérettetés szigorú feltételeit.

Itt tartom szükségesnek előre bocsátani, hogy e sorokat ugyan a bűnügyi tudományok művelője, azonban kriminológus és nem büntetőjogász veti papírra. Ebből pedig az is következik, hogy akár a kulcsfontosságú kérdések kiválasztásában, akár a prioritási sorrendek meghatározásában, akár mindkettőben a két tudományterület művelői máshová helyezhetik a hangsúlyt.

A szerző – ahogyan azt a mű címében is jelzi – a büntetőjog és a büntetőjog-tudomány azon kérdéseit tárgyalja e művében, amelyeket sok évtizedes tudományos élettapasztalatából adódóan jelenünk és jövőnk számára kiemelten fontosnak tart. Ahogyan maga megfogalmazza: „*az elmúlt évtizedek során átfogóbb keretek között fel nem dolgozott anyagi büntetőjog hazai tudományának alakulásáról számol be.*” (Tézisek 4. oldal.) A 193 oldal terjedelmű monográfia *11 fejezetből*, továbbá a magyar büntetőjog tudományának kiemelkedő alakjairól szóló *Függelékből*, valamint *Irodalomjegyzékből* áll. Sem név- sem tárgymutatót nem tartalmaz. Az opponens mindkettőt annál inkább hiányolta, mert az egyébként kiváló kézikönyvként és forrásmunkaként forgatható kiadvány jelen formájában csak részben felel meg a mai olvasó szövegkezelési és tartalomkeresési szokásainak. Az alapvetően egyébként is interneten tájékozódó fiatalabb (és idősebb) tudósok/tudóspalánták a szakkönyveket többnyire már nem regényként olvassák el elejétől a végéig, hanem számukra érdekes témakörökhöz keresnek jó forrásanyagokat. Nagy Ferenc monográfiája biztosan jó, csak épp lehet, hogy aki keresni szeretne benne, nem vagy csak nehezen találja meg a számára fontosat, rosszabb esetben egyszerűen bele se fog a bűvárkodásba.

Az írásmű olvasmányos, nézeteit gazdag – főként német és magyar nyelvű – szakirodalom felhasználásával, a különböző álláspontok világos ütköztetésével, saját álláspontját olykor (szerintem helyesen) sarkosan megfogalmazva adja közre. (Itt jegyzem meg: jelen bírálatomban a továbbiakban az e monográfiából vett idézetek forráshelyét „Könyv”-hivatkozással látom el.)

Részletes bírálat

Az I. fejezetben (terjedelme: 6 oldal) a szerző a büntetőjog morális/erkölcsi eredetéről ír, s ebben röviden összefoglalja, hogy miként került az állam a büntetőhatalom birtokába, s ezzel együtt milyen kötelezettségek terhelik. Az opponens ehhez – Heller Ágnesnek a joggal és etikával foglalkozó könyvéből idézve – kiegészítésképpen talán hozzáteheti, hogy „A jog az államhatalom része. Jogosság és moralitás ellentmondásos viszonya így egy sajátos vonatkozásában – nem minden vonatkozásában! – erkölcs és politika objektív viszonyának egyik alosztala.” (Heller Ágnes: A szándéktól a következményig. Magvető Kiadó 1970: 391.) Nagy helyesen hangsúlyozza, hogy „*ha a büntetőjogi norma erkölcsi támaszt kap, úgy a büntetőjog s annak érvényesítése is hatékonyabb.*” (Könyv 17. o.) Ugyanitt különbözteti meg egymástól a mala se és a mala prohibita elvet egymástól, azzal a megjegyzéssel, hogy utóbbi jellegű szabályozás (tehát amikor a hatalmon lévők saját érdekeik védelmében tiltanak és szankcionálnak) a rendszerváltás utáni időszakban hazánkban is felerősödött. (Könyv 17-18. o.) Az opponens – sajnos – a szerző ezen véleményével teljes mértékben egyet ért.

A II. fejezet a büntetőjog, illetve a büntetőjog-tudomány szellemi forrásairól szól. (Terjedelme 3 oldal.) Véglegesült monográfiáról lévén szó, az opponens csak megjegyzi, hogy ennek a többihez képest aránytalanul rövid, ám nagyon tartalmas önálló fejezetnek talán jobb helyet is lehetett volna találni, például átszerkesztett szöveggel a jelenlegi IV. fejezetben.

A III. fejezet (terjedelme: 11 oldal) A szabadság és biztonság, ezen belül is a szabadság és a jogbiztonság érzékeny témakörét tárgyalja. A szabadság és biztonság viszonyáról elmélkedve szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a hatalom az emberi (szabadság)jogok és a biztonság fontosságának kiemelésével megváltoztathatja azt a kényes egyensúlyt, amelynek a kettő között egy demokratikus jogállamban fenn kell állnia. (Ádám Antal A biztonság mint jogi érték (2005) című művéből idézi e gondolatot Korinek László a Kriminológia I. (2010) monográfiája 533. oldalán.) Majd így folytatja Korinek: Ennek pedig az lehet a következménye, hogy a szabadság vagy biztonság dilemmáját kellene megoldani. Nagy Ferenc tehát okkal aggódik egy, mind szélesebb körben kibontakozó fejlemény miatt, amelyik szerint „*A büntetőjogban olyan tendenciák figyelhetők meg, melyek egyre inkább elvonják a mindennapi joggyakorlat figyelmét a szabadság védelméről.*” Ez a változás összefüggésben van azzal az állam által kifejtett törekvéssel, amelyik a polgárok biztonság iránti igényének kielégítését kívánja kiszolgálni. Nagy kérdésfeltevése indokolt: „*...a büntetőjog, a maga kötött garanciákkal felvértezett jogállami-liberális eszköztárával, mennyiben van abban a helyzetben, hogy a (poszt)modern társadalom különböző jellegű életkockázatait kivédje, velük szemben ellenkező irányba hasson.*” Majd így folytatja: „*Ezzel kapcsolatban egyrészt tagadni szokás az előző kérdést, másrészt annak szükségességére utalnak, hogy az ilyen kockázatok társadalmi keletkezési okát kell kikapcsolni. Mivel ez minden esetben nem, vagy csak korlátozottan lehetséges, természetesen a büntetőjog alkalmazásáról ezen a területen egészében nem lehet lemondani. De a kockázatokkal szembeni büntetőjogi küzdelemben a jogállami felelősségi, beszámítási elveket mindenképpen óvni kell(ene).*”(Könyv 131. oldal.) Megemlítem, hogy célszerű lett volna, ha a disszertáns monográfiájában ezeket a felelősségi és beszámítási elveket ehelyütt kifejti. Nagy Ferenc

ugyanakkor pontosan fogalmaz, amikor azt írja: „... az európai jogkörben nincs kizárólag a veszélyek elleni effektív küzdelemre kialakított büntetőjogi rendszer.” (Könyv 163. oldal.) Ennek okait azonban sajnos nem tárja fel, ami pedig izgalmas vállalkozás lehetne egy büntetőjog-tudós részéről.

A IV. fejezet a büntetőjog feladatáról szól. (Terjedelme: 10 oldal.) Az opponens elégedetten nyugtázza, hogy a jogtárgyvédelem nem tekinthető a büntetőjog egyetlen feladatának. Eme leszűkített értelmezést a szerző kibővíti a szociáletikai értékek védelmére, s azt hangsúlyozza, hogy ez utóbbin belül kaphat szerepet a jogtárgyvédelem csakúgy, mint az állampolgárok jogkövető magatartásának elősegítése.

Bár a társadalomra/társadalmi veszélyesség témakörével a szerző nemcsak ebben a fejezetben (Könyv 33, 41. oldal), hanem a VI-ban is bőségesen foglalkozik (Könyv 85-92. oldal), néhány olyan kiegészítő megjegyzést ehelyütt fűzök e témához, amelyek e sokat vitatott probléma körülírásához adalékul szolgálhatnak.

Az utóbbi két évtizedben Magyarországon visszatérően szakmai vita zajlott a *társadalomra veszélyesség* büntetőjogon belüli szerepéről. Voltak, akik – főként ideológiai megfontolásból – teljesen száműzni akarták e fogalmat a büntetőjognak még a környékéről is. Mások – dogmatikai érvekkel – máshol vélték megtalálni a helyét, míg ismét mások a több évtized alatt meghonosodott fogalomhoz nem kívántak hozzányúlni. Itt jegyzem meg, hogy Nagy Ferenc munkáiban visszatérően, így a jelen vita tárgyát képező monográfiájában is hangoztatja, hogy a kontinentális büntetőjog elméletének magas színvonalú művelése elengedhetetlen a német nyelvű szakirodalom elemzése nélkül. Ebből merítve hivatkozik a *Jescheck-Weigend* szerzőpárosra és *Harro Ottora* azt hangoztatva, hogy a német szakirodalom szerint „... a jogrendet érintő, meghatározott, társadalomra káros, illetve veszélyes magatartásmódokat büntetéssel tilt az állam.” (Könyv 33. oldal) Ezt különösen azért fontos megemlíteni, mert a felsorolt szerzők írásaikban felsorolt tények által bizonyítják, hogy a bűncselekmény társadalomra veszélyes jelenséggént való jellemzése nem a kommunista-szovjet jogtudomány terméke, hanem a német jogirodalom hatása. Nagy véleménye az, hogy „...a jogtárgyvédelem elvét átfogóbb és nagyobb társadalmi összefüggésbe kell ágyazni, így a büntetőjog feladata ... az elementáris szociáletikai értékek védelme, s ebben és ezáltal, ennek révén kaphat helyet a jogi tárgyak védelme. A szerző is olyan jogtárgyvédelem ellen van, amely a társadalomra károsság/veszélyesség utilitárius kompenzációjára korlátozódik.” (Könyv 41. oldal) Itt említem meg, hogy helyeselhető az a *Belovics Ervin* által megfogalmazott álláspont, amelyik szerint mindaddig, „amíg a hatályos Büntető Törvénykönyv tartalmazza a bűncselekmény fogalmát, illetve amíg ennek egyik eleme a társadalomra veszélyesség, annak használatától eltekinteni nem lehet.” Ugyanakkor érdemes szólni arról, hogy – álláspontom szerint – a *büntetőjog* Nagy Ferenc által is visszatérően megemlített *szimbolikus szerepe a társadalomra veszélyesség fogalmának és tartalmi elemeinek rögzítésében ölt leginkább testet*. Ezek konkrétan a büntetőjogi kódex különös részében definiált törvényi tényállásokban manifesztálódnak. Azon természetesen el lehet merengeni, hogy e fogalom szerves részét kell-e képezze a jogi alapvetésekre építkező büntetőjogi kódexnek, azt viszont hiba volna tagadni, hogy ezen alapfogalom segédleme nélkül el lehet jutni a bűn geneziséhez.

Röviden szót kell ejteni annak következményeiről is, amikor a társadalmi veszélyesség széles körben nem válik feltűnővé. Jelen világunkban a társadalmi változásoknak (némi leegyszerűsítéssel) *kétféle scenáriója* fogalmazható meg. Az első egy inkább optimista, a második egy inkább pesszimista jövőképet ad a jövőben bekövetkező lehetséges változások iránt érdeklődőnek. Az *optimista* verzió szerint ugyan a korábbi

elképzelésekkel szemben a növekedés nem tartható fenn, de *továbbra is* létezik *fenntartható fejlődés*, méghozzá a világ valamennyi régiója számára. A *pesszimista verzió* szerint a világ eljutott abba az állapotba, ahonnan nem képes tovább lépni, amikor tehát *a fejlődés fenntarthatósága már nem lehetséges alternatíva*. Erről az immár több évtizede tartó és egyre gyorsuló folyamatról a politikusok többsége éppúgy nem tud, vagy nem akar tudomást venni, mint a folytonos és gyors növekedésben gazdaságilag érdekelt vállalatok és velük szövetkező hatósági szervezetek. (Lásd erről legutóbb Donald Trump kormányzása és az USA-szénlobbi visszaerősödése közötti kapcsolatot.) A *társadalmi veszélyesség új minőségéről* az úgynevezett *treadmill-elmélet* képviselői (így például Allan Schnaiberg és Paul Stretesky) adnak részletes képet. Nem véletlen, hogy a politikai hatalom reprezentánsainak társadalom- és bűnözés-kezelési gyakorlatával szembeni kritikájukat zömmel a *környezeti bűnözés és a kizsákmányolás* témakörére koncentrálják.

Az V. és a VI. fejezet (10 és 42 oldal) a bíráló véleménye szerint *a teljes írásmű legértékesebb része*. A magyarság bűnügyi és büntetőjogi múltjának korábban még fel nem dolgozott ereiklyéit bányásztta elő a könyvárak mélyéről a szerző, és fűzte logikai és jogfejlődési egységbe. Ez a megállapítás egyaránt vonatkozik a (büntető) jogászai kultúra elméleti alappilléreire, és a 16. századtól fokozatosan kibontakozó jogalkotási folyamat állomásainak egymásra épülő rendszerére, valamint a mai fiatal generáció egy része által már elfeledett jeles jogászok munkásságának lexikális tömörséggel bemutatott tevékenységére. Szerzők tevékenységével bemutatva és igazolva vezeti végig az olvasót a korai kodifikációs kísérletek időszakától (1790-1848) kezdődően, az abszolutizmus korán (1848-1867), és szerző által az előbbi idősakkal részben átfedésben levőnek tartott, a klasszikus kodifikáció időszakának nevezett évtizedeken (1860-1890) át a többszörösen megszakadt (1878-1950) reformirányzatok bemutatásáig. A fejezetet a magyar proletárdiktatúra, majd a rendszerváltást követő időszak fejleményeinek összefoglalása zárja. A páratlanul gazdag irodalom régebbi időszakából a bíráló bemutatja Szemere Bertalan 1841-ben közreadott, és Nagy Ferenc által megidézett következő gondolatát: „Szerintünk ... a büntetés’ jogalapja: az elkövetett bűn [...] és a szabadság s béke fenntartása, együtt [...]”. Óhatatlanul a TÉSZ-szel kapcsolatos viták jutnak az opponens eszébe (aki nem melleleg a ténylegesen életfogytig tartó büntetést még súlyosabbnak és még kegyetlenebbnek tartja, mint a magyar jogrendszerből „kitiltott” halálbüntetést), amikor ugyancsak Szemerétől 1841-es keltezéssel a disszertáns tolmácsolásában a következőket olvashatja: „A halálbüntetés gyakorlati hatását vizsgálva megállapította, hogy van, akire haszontalan, van, akire felesleges, és van, akire szükségtelen. A szigorú törvényesség és a humanizmus eszméje vezérelte munkájában.” Szemere a következőket írja: „Az emberi élet elidegeníthetetlen jó, mit egyéb jó gyanánt büntetésképpen elvenni nem szabad.” Nagy megemlíti, hogy Szemere Bertalannak e büntetési nemet ellenző felfogása abban a korban kivételnek tekinthető.

A bíráló tehát a legnagyobb elismeréssel „Az anyagi büntetőjog tudományáról hazánkban” címet viselő VI. fejezetben, valamint „A magyar büntetőjog tudományának kiemelkedő alakjai” címet viselő Függelékben írottakról szeretne szólni. Bámulatos alapossággal, vélhetően csak nagy nehézségek árán elérhető autentikus forrásokra támaszkodva lexikonszerű tömörséggel kínálja meg olvasóit azoknak a részint korábban nem vagy alig ismert, részint mindinkább a feledés homályába vesző jogtudósok munkásságának bemutatásával, akik teljesítménye nélkül a magyar bűnügyi tudomány-művelés mai színvonala aligha volna elképzelhető. Itt a bíráló szava a feltétlen gratuláló elismerésbe vált át, hiszen Nagy Ferenc ezzel jogtörténeti értelemben is pótolhatatlan összekötő kapcsolatot képez a magyar büntetőjog-tudomány múltja és jövője között.

Pályamunkája – akárcsak életművének egésze – az emberi humánummal átitatott jogbiztonság garanciáinak biztosítását, az alkotmányos jogállam elveinek megfelelő büntetőjog elvi és gyakorlati problémáinak és ellentmondásainak tisztázását szolgálja.

A VI. fejezetnek szerves része a kötet Függeléke (6 oldal), amelyben a szerző lexikonszerű (életrajzi és tudomány-művelői adataikat tartalmazó) összegezést nyújt az általa legtöbbre tartott 26 büntetőjog-tudósról Angyal Páltól kezdődően Irk Alberten át Wlassics Gyuláig bezárólag.

A VII. fejezet (18 oldal) a büntetőjog tudományának főbb irányaival foglalkozik, az egyes irányzatokat és iskolákat mindig a kor történelmi és filozófiai/jogfilozófiai környezetébe ágyazottan ismerteti. Saját véleményével kísértén bemutatja a múltbéli és a jelenleg is működő egyes irányzatok sajátosságait, azokat az eszméket, amelyek a büntetőjog máig tartó fejlődésére hatással voltak, illetve vannak.

A VIII. fejezet (13 oldal), amelyben a szerző a büntetőjogi dogmatika és a kriminálpolitika viszonyát elemzi, a könyv egyik legfajsúlyosabb, ám tartalmát, megfogalmazásait, megállapításait illetően egyben vélhetően többek által vitatható része.

Itt látom szükségét annak, hogy a disszertánsnak a *büntetőjog-dogmatikával* kapcsolatosan főként a VIII. fejezetben kifejtett gondolatait röviden érintsem. E mű egyik erényeként tartható számon, hogy – Magyarországon elsőként – bőséges szakirodalom elemző értékelésével, továbbá saját nézetének bemutatásával – az olvasót ellátja a büntetőjog e speciális és mindinkább elhanyagolt területének megismerésével. A kriminológus számára különösen két definíció bizonyítja, hogy a büntetőjog-dogmatika művelése a jövőben sem mellőzhető. (Más kérdés, hogy –egyet értve Nagy Ferencsel – úgy vélem: ez a német szaknyelv magas szintű művelése nélkül elképzelhetetlen.) Annak érdekében, hogy egy későbbi megjegyzésem esetleges félreértését elkerüljem, már itt rögzítem: jó kriminálpolitika elképzelhetetlen koherens büntető törvényalkotás nélkül, aminek viszont alapfeltétele a büntetőjog-dogmatika lényegének pontos ismerete és készség szintű alkalmazása. A Nagy Ferenc által bemutatott gyűjteményből egy német és egy magyar szerző által a disszertációban beidézett fogalommal tudok leginkább azonosulni, mégpedig azért, mert szerintem ezek rögzítik tartalmilag és fogalmilag egyaránt egzakt módon e fogalom lényegét. *Hans-Heinrich Jeschek* szerint „a büntetőjogi dogmatika a büntetőjog-tudomány lényege, ... a büntetőjog elmélete. A dogmatika szerinte a büntető törvényből mint alaphoz és mint korlátból indul ki, a jogi tételek fogalmi tartalmát és felépítését dolgozza ki, a joganyagot rendszerbe foglalja, és megkísérli a fogalomképzés és rendszer új útjait megtalálni. A hatályos jog értelmezésével, kritikai vizsgálatával, összehasonlítással és a bírósági gyakorlat (judikátúra) bemutatásával a büntetőjogi dogmatika hídként szolgál a törvény és a gyakorlat között.” (Idézi Nagy: Könyv 115. oldal) *Szabó András* definíciója pedig plasztikusan érzékelteti, hogyan gondolkodik erről egy alkotmánybíró, aki tudósként aggódva figyel, képes-e, és ha igen, akkor miként képes túllépni egy diktatúrából a demokráciába igyekvő ország a múlt árnyain. Ő így ír: „A törvényesség a jog uralmát jelenti ugyan, azonban nem a jogállami joguralom értelmében. Ugyanis a jog természetére és karakterére nem hat ki. Márpedig nem mindegy, hogy milyen törvényt kell és lehet alkalmazni. A büntetőjogi dogmatika ebben a szűk mozgástérben valóban a garanciák szabadságharcosa.” (Idézi Nagy: Könyv 119. oldal)

A *kriminálpolitikai észrevételekre* rátérve előljáróban rögzítsük: a szakirodalom a kriminálpolitikán belül különbséget tesz *egyrésről az elméleti, másrésről a gyakorlati kriminálpolitika* között. A kettő nem mosható egymással össze, mert – legalábbis részben,

vagy időszakosan – eltérő feladatokat maguk elé tűző, egymástól különböző célkitűzéssel megbízott emberek és/vagy intézmények művelik. Nagy Ferenc a VIII. fejezetben több szerző kriminálpolitikáról vallott felfogását ismerteti. Saját kriminálpolitikai felfogásomhoz *Günther Kaiser* megállapításai állnak közel, ami aligha véletlen, hiszen az opponens egykori munkahelyén az elmúlt évtizedekben (1993-ban, 1998-ban és 2006-ban) összesen három olyan szakanyag készült, amelyben résztvevőként és/vagy irányítóként maga is közreműködött. (Itt említem meg, hogy a szerző ezek egyikéről sem vesz most tárgyalat könyvében tudomást.) Kaiser „... különbséget tett egyrészt a tudományos értelemben vett, másrészt a gyakorlati kriminálpolitika között. ...a kriminálpolitika *tudományos értelemben* (kiemelés: IF) a társadalmi stratégiák, taktikák és szankcióeszközök szisztematikusan rendezett bemutatása/kifejtése révén az optimális bűncselekménykontrollra, a bűnmegelőzésre irányul (ismeretrendszer). A *gyakorlati kriminálpolitika* (kiemelés: IF) ellenben azon állami tevékenységre korlátozódik, amely a büntetőjog eszköztára segítségével a bűncselekménykontrollt/-megelőzést célozza, és amit túlnyomórészt jogászok gyakorolnak.” (Idézi Nagy: Könyv 121-122. oldal) Utóbbival lényegében egybecseng az OKRI 1998-ban megfogalmazott Magyar kriminálpolitikai és rendvédelmi koncepciójában fellelhető definíció. Eszerint a kriminálpolitika *gyakorlati tevékenységként* a már elkövetett jogsértésekre, bűncselekményekre adott büntetőjogi válaszstratégiák gyűjtőfogalma.

A kriminálpolitika fogalmával és a bűnözés kezelésének rendszerében betöltött helyével és szerepvállalásával összefüggésben *Nagy Ferencnek a büntetőjog és a kriminálpolitika egymáshoz való viszonyáról kifejtett nézetével nem tudok maradéktalanul azonosulni*. Azt írja: „*Nagy jelentőségre tesz szert a kriminálpolitika, a bűncselekményt megalapozó jogtalanság materiális tartalma pedig – mely annak büntetendőségét hivatott megindokolni – egyre kevésbé jelentős a tényállásszerűség mellett. Hangsúlyozandó, hogy az individuális szabadságjogoknak mindig is józan korlátokat kell szabniuk az állam biztonságigénye számára, mert ilyen nehéz időkben a kriminálpolitikának ilyen mértékben alárendelt büntetőjog gyakorlatilag hasznavehetetlen.*” (Könyv 130. oldal) Magam úgy vélem, hogy a *büntetőjog gyakorlata mindig alá volt (és vélhetően a jövőben is alá lesz) rendelve a kriminálpolitikának*. Az pedig az adott társadalomban a *tudomány és a hatalom reprezentánsai között működő játékszabályok (ezen belül a párbeszéd megvalósulásának vagy hiányának) függvénye* szerint alakul, hogy a bűnügyi tudományok (bennük akár a büntetőjog, akár a kriminálpolitika) elméletét művelőinek elképzelései, javaslatai közül mi megy át akár a büntetőjog, akár a kriminálpolitika gyakorlatába. Az előzőekben felvázolt kriminálpolitikai koncepciók mindegyike pedig azt jelzi, hogy – szemben Nagy álláspontjával – abban egyrészt nem választható el élesen az elmélet és a gyakorlat egymástól, másrészt a tudomány által kialakított elméleti megfontolások és a kriminálpolitika gyakorlati megvalósítói (azaz a politikusok, és a befolyásuk alatt álló államigazgatási szakapparátus) által megfogadott tanácsok, tehát az elmélet és a gyakorlat között jelentős távolság tapasztalható, azaz *hiányzik a párbeszéd*.

A IX. fejezet (6 oldal) Új tendenciák a büntetőjogban címet viseli, s benne több, a bűnügyi tudományok széles körét érintő témában mutatkozik meg a szerző véleménye. Ezen belül hangsúlyosan szól két, egyre „forróbb” témakörrel: egyrészt a rizikó-büntetőjogról, másrészt a szabadság és a biztonság mind problematikusabbá váló konfliktusáról. Az opponens úgy véli: az értekezés gondolatmenetének kiegészítéseként indokolt lehet megjegyezni, hogy a rizikó-büntetőjog témakörén belül megállapíthatjuk, miszerint a *büntetőjog konvencionálisan az érték- és érdekdimenziókban képes az emberi*

magatartást befolyásolni. Már a gazdasági tevékenység, az ökonomiai érdekek primátusa felvetette annak kérdését, hogy a *büntetőjog képes-e egyáltalán a gazdasági folyamatok megregulázására.* Ekkor vált először kétségesse a Fritz Sack által 1995-ben egy OKRI-ban rendezett Magyar-Német Kriminológiai Szimpóziumon megfogalmazott azon tétele, amit a kriminológusok régóta szilárdan vallanak, nevezetesen: „a kriminalitás morális kategóriája indokolt, indokolható, tehát érvényes.” A gazdasági tevékenység ugyanis feltűnő ellenállást mutat a kriminalizálással szemben. Évtizednyi távolságból visszacsengő megfogalmazás is azt sugallja, hogy a bűnügyi tudományok utóvéd-harcokat folytatnak a modernizáció bűnözésével szemben, mind kevesebb morális támasszal és mindinkább kudarcra ítélve. Az akkor még csak kialakulóban levő rizikótársadalom új jelenségei, az azokra mindinkább képtelen és inadekvát büntető-jogtudományi válaszok azt jelzik, hogy mára ez a folyamat felgyorsult és visszafordíthatatlannak tűnik. Ezért egyet lehet érteni Nagy Ferencsel abban, hogy „*A jelenlegi helyzetben a diagnózis, a realitás a jogállami büntetőjog folyamatos eróziójával jellemezhető.*” ... Arnt Sinn-t idézve állítja a disszertáns, hogy „*A biztonságot fenyegető, egyre kiélesedő veszélyhelyzeteket tekintve a büntetőjog alapelvei meginogni látszanak, és fennáll az a veszélyes lehetőség, hogy a jogállam helyébe a biztonsági állam és a biztonsági büntetőjog lép.*” (Nagy: Könyv 131. oldal) Magam – Nagyhoz képest – úgy vélem, hogy a jelenlegi helyzetet ennél is súlyosabb. Az ökonomiai gondolkodás eluralkodásával egyidejűleg ugyanis gyengülnek azok a morális kategóriák, amelyek az emberek cselekedeteit befolyásolják. Az utilitarista felfogásnak nincs mit kezdenie erkölcsi kategóriákkal. A normák követése vagy elvetése kizárólag egyetlen dologtól: az individuum érdekeit szolgáló költség-haszon elemzés végeredményétől függ.

A X. fejezet (20 oldal) részletesen foglalkozik a jóvátétel szerepével a büntetőjogban – bemutatva ennek a kriminálpolitikai viták középpontjában szereplő jogintézménynek számos aspektusát, mindazonáltal érdeklődését leszűkítve a bűnelkövető jóvátételi problematikájára. Amikor az opponens rokonszenvvel tekint a szerző azon törekvésére, hogy a kiválasztott területet minél több megközelítésből mutassa be, hiányérzete támad abban a vonatkozásban, hogy megismerhesse: vajon a szerző e kiválasztott témakörben milyen nézeteket képvisel?

A XI. fejezet (17 oldal) egy, a magyar szakirodalomban ma még alig ismert fogalommal: az úgynevezett ellenség-büntetőjoggal foglalkozik. Ez a szövegrész a magyar szakolvasók számára valódi újdonságnak szolgálhat, bár a témáról a szerző már 2007-ben publikált, s keresőszóként szerepel mind a szerző 2010-ben megjelent A magyar büntetőjog általános része második átdolgozott kiadásában, mind – ugyancsak Jakobs 2006-os forrásanyagára, valamint az USA-ban szintén 2006-ban elfogadott Military Commission Act-ra hivatkozva – Korinek László 2010-es Kriminológia I. kötetében. (535-536. oldal)

Ami kriminálpolitika és az *ellenség-büntetőjog* viszonyát illeti, jelzem: a kriminálpolitikai rész bemutatása során már tárgyaltuk, hogy a kriminálpolitika egyik fő célja a bűncselekmények megelőzése, avagy – Viski László és más jogtudósok szóhasználat kölcsönvéve – a bűnözés előmezejének felbukkanása előtt, vagy legkésőbb ebben a fázisban a bűnelkövetés megakadályozása. A preventív eszköztárból nem hiányozhat a büntetőjog sem. A bűnkockázatok eliminálása azonban együtt jár(hat) számos szabadságjog korlátozásával. Igazat kell adnunk Nagy Ferencnek, amikor arról ír, hogy „*A büntetőjog és a biztonság áldozatul esik a növekvő preventív hatékonysági gondolkodásnak. A preventív rizikókorlátozási cél igazol minden beavatkozási eszközt, a*

fedett nyomozótól a lakás (telefon)lehallgatásáig. A rizikó-büntetőjog jellemzője a nem alappal gyanúsítottaknak is az állami nyomozati/felderítési intézkedések alá vonása, kiváltképp bűncselekmény megállapítása nélkül. Nem (csak) a tettes, hanem társadalmi csoportok vagy élethelyzetek kerülnek gyanúba.” (Könyv 127-128. oldalak)

Az opponenset ugyanakkor hiányérzet tölti el, hogy a jelölt nem említi meg e téma kapcsán *Ulrich Siebert*, aki más megközelítésből elemzi e témakört. „A büntetőjog határai” azonos című 2004-ben, majd kibővített és alaposan átdolgozott verzióban 2007-ben publikált munkáiban mint büntetőjogász több figyelemre méltó megállapítást tesz. A legfontosabbnak tartott tanulságokat – már jóval Nagy Ferenc monográfiájának megjelenését követően – legutóbb 2016-ban foglalta össze. Részletesen bemutatja azokat a tetteket, amelyek esetében már nem az *ex post* szemléletnek megfelelően érvényesülő represszív büntetések, hanem az *ex ante elv szerinti prevenciós eszközöket veti be a hatalom*. A veszélyeztető bűncselekmények elvi alapjaira építkező szemlélet lényege, hogy büntethetőnek nyilvánítja a tett tervezésének korai fázisát. A hagyományos elveken alapuló veszélyeztető bűncselekményektől eltérően az új felfogás lényege, hogy a veszélyességet nem valamely tett (cselekedet) megvalósulásának kockázata, hanem mindenekelőtt a (potenciális) tettesben rejlő kriminális szándék határozza meg. Az érvényben lévő terrorizmus-büntetőjog alkalmazása során Németországban már ez az elv érvényesül. A globalizáció és a vele együtt járó gazdasági-társadalmi változások következményeként a büntetőjogi intézményrendszer lebontásának vagyunk tanúi, aminek legfeltűnőbb megnyilvánulása, hogy a *büntetőjogon alapuló bűnözéskontroll szerepét mindinkább átveszi a biztonsági jogon nyugvó bűnözéskontroll*.

Összegezésül:

Az opponens örömmel állapíthatja meg, hogy a disszertáns művében számos *új tudományos eredményt* adott közre, amelyek e tudományterület fejlődéséhez jelentős mértékben hozzájárul. Ilyenek

- a büntetőjog erkölcsi megalapozottságának logikai kimunkálása;
- a szabadság és biztonság közötti egyensúlykeresés, az egyoldalú biztonságra törekvés jogdogmatikai és a jogalkalmazásra kifejtett gyakorlati következményei;
- a büntetőjog-dogmatika és kriminálpolitika kapcsolatának kidolgozása, a szimbolikus büntetőjog-alkalmazás befolyása az átpolitizálódott büntetőjog eluralkodására;
- az ezredfordulótól különösen széles körben alkalmazásra kerülő ellenség-büntetőjog morális alapokon nyugvó kifogásolása, és elfogadhatatlansága;
- a prognózisra építő büntetőjog-alkalmazás jogdogmatikai következményeinek kimunkálása.

A bíráló *nem ért egyet* a jelölttel a büntetőjog-alkotás és a kriminálpolitika közötti viszony és szerep bemutatásával.

Végezetül: javasolom Nagy Ferenc jelen pályaművének nyilvános vitára bocsátását.

Budapest, 2017. június 14.

Prof. emeritus Dr. Irk Ferenc DSc.